

Válasz az akadémiai doktori értekezésem opponensi véleményeire

Mindenekelőtt engedjék meg nekem, hogy köszönetemet és megrendülésemet fejezzem ki Bodó Sándorra emlékezve, aki a disszertáció írásakor is számos alkalommal segített tanácsaival, ötleteivel. Biztos vagyok benne, hogy ez a munka nem készülhetett volna el az ő támogató, baráti szerepvállalása nélkül. Sándor opponense volt kandidátusi disszertációmnak és alaposan ismerte a most megvédeni szándékozott művet is. Váratlan halála nagy veszteség szaktudományunk számára is. Az ő akadémiai disszertációjának megjelentetése pedig példaszerű összefogással valósulhat meg a közeljövőben.

Válaszom elején őszinte köszönetet mondok opponenseimnek, Zentai Tündének, Lukács Lászlónak és Keményfi Róbertnek, akik munkámat számomra kitüntető alaposágú figyelemre méltatták. Megfogalmazott tanácsaikat, megjegyzéseiket, kiegészítéseiket jól tudom hasznosítani a későbbiek során. Értékes – és esetenként az általam megfogalmazottak újragondolására serkentő – megjegyzéseikre a következőkben kívánok válaszolni:

Tény, hogy a disszertáció megfogalmazása során nem tudtam minden részkérdéssel egyforma elmélyültséggel foglalkozni. Ezt részben indokolja, hogy a kutatás kapcsán előforduló számos problémával vonatkozó előtanulmányok nélkül voltam kénytelen megbirkózni. Ez magyarázza egyes esetekben, hogy hiányzik bizonyos témakörök, elemek gazdagabb kibontása.

Bizonyos értelemben a tudományos fokozat megszerzésének időigényes, túlzás nélkül nehézkes mechanizmusának köszönhető, hogy a disszertáció elkészülte és jelen védeése között eltelt másfél esztendőben is születtek a témát érdemben tárgyaló feldolgozások és elemzések. Ez az időbeli eltolódás eredményezi azt, hogy tisztelt opponenseim által megfogalmazott kiegészítések, illetve módosítások jelentős részét – tovább folytatva a kutatást – már elvégeztem. Különösen tanulságos volt Keményfi Róbert opponensi véleményében jelzett előzetes várakozását megismernem, hiszen az általa jelzett tematika és irány egy másik, teljesértékű akadémiai doktori disszertációnak feleltethető meg.

Zentai Tünde és Lukács László is kiemelte véleményében azt, hogy benyújtott disszertációm aránylag rövid idő alatt már a harmadik múzeumi tematikát felvállaló munka. Lukács László ráadásul abban a speciális helyzetben olvashatta disszertációm, hogy a korábbi két műnek is értő opponense volt. Bodó Sándor és Fejős Zoltán kiváló disszertációi egyértelműen igazolták a terület relevanciáját és szaktudományunk szempontjából is érzékelhető fontosságát. Mint Zentai Tünde is megállapítja, a disszertáció választott témája az alkalmazott tudományok körébe tartozik. A múzeumok elsősorban ennek a helyszínei ugyan, viszont számos alkalommal folytatnak az ott működő kutatók megkerülhetetlen jelentőségű alap kutatásokat is. Az a vita, ami a társadalmi hasznosságot kéri esetenként számon az alap kutatási célokkal foglalkozó intézetektől, szervezetektől, számos esetben éppen a múzeumok vonatkozó, sikeresnek ítélt aktivitását érveként használva válik eldönthetővé. Keményfi Róbert bírálatában részletesen és széleskörű tájékozottságot igazolva kifejtett, a dolgozat vezető gondolatát, szerzői irányelvét tárgyaló elemzése teljes körűen megegyezik az általam megcélzottakkal. Talán furcsa ezt egy akadémiai doktori disszertáció opponensi véleményeire adott válaszban megfogalmazni, de

örömteli volt olvasnom a közvetlen visszajelzést szándékaim helyességére vonatkozóan.

Ennek az opponenseim által egyaránt kiemelt jelentőségűnek tekintett kérdéskörnek a nemzetközi szintén is különös aktivitása tapasztalható. Alátámasztják ezt a disszertációban is elemzett külföldi szerzőktől származó kötetek és tanulmányok, továbbá közvetlenül a Néprajzi Múzeum új főépületében elsőként rendezett három napos, *What's Up?!* címmel az európai néprajzi múzeumok igazgatóinak részvételével nagy sikerrel megvalósult nemzetközi konferencia több előadása is.¹

A Néprajzi Múzeum épületének jelentősége az intézmények jövőjével foglalkozó aktuális nemzetközi diskurzusnak is meghatározó eleme. Ezért is fontos, hogy Zentai Tünde opponensként egyetértően nyilatkozik disszertációmnak ezzel a témakörrel kapcsolatos állításairól. A Keményfi Róbert által jelzett hiányérzet a megvalósítás teljes körű dokumentálásával összefüggésben természetesen szintén egyértelműen jogos felvetés. Én magam is rendkívül boldog lettem volna, ha az intézmény történetének korábbi hasonló történéseiről elérhetőek a kortársak elemzései és összefoglalásai. Sokat tanulhattam volna ezekből. Opponensem hiányérzetét csökkenteni kívánom annak jelzésével, hogy folyamatban van két önálló kötet megjelentetése, melyekben a múzeumi olvasatot írtam meg, és építész szerzőtársaimmal (Ferencz Marcellal és Vasáros Zsolttal) adjuk közzé a Szabolcs utcai Néprajzi Múzeum Gyűjteményi Központ épületének és a Dózsa György úton megvalósult főépületnek a történeteit. Természetes módon az opponensi véleményben is jelzett gazdag terv- és fotódokumentáció kíséretében látnak napvilágot a projektek szoros előtörténeteként értékelhető tervpályázati és bírálati szempontok és tapasztalatok is.

Szintén Keményfi Róbert bírálatában hívja föl a figyelmet a nemzetközi párbeszéd részletezőbb bemutatásának szükségességére. Az aktuálisan zajló külföldi programok – így a hamburgi néprajzi múzeum újrapozicionálása Barbara Plankensteiner irányításával, vagy a Nordiska Múzeum főigazgatójának Sanne Houbby-Nielsennek a kontinuitás és megújulás kihívásaira adott válaszai éppúgy összefüggnek ezzel a tematikával, mint a szintén nagy hagyományokkal rendelkező Pitt Rivers Múzeum jövőképe és a megörökölt tereinek a kihívását kezelő programjában Laura Van Broekhoven főigazgatónak. S persze a számos szempontból meghatározó berlini Humboldt Forum² szeptemberben megnyílt hatalmas állandó tárlatainak megvalósításával, az elhúzódó költözéssel összefüggő számtalan tanulság, amiről az intézmény főigazgatójától Lars-Christian Kochtól értesülhettem legutóbbi berlini tanulmányutam alkalmával is. Ezen intézményvezetők a velük folytatott eszmecsere, megbeszélések során egyértelműen letették a voksukat a megújuló néprajzi múzeumi küldetés felvállalását illetően. A tartalmi program mellett viszont opponensem jelezte, hogy a konkrét építészeti vonatkozások esetében is indokolt a nemzetközi tapasztalatok és párbeszéd alapján bekövetkezett építészeti programot is érintő változások formálódását bemutatni. Erre is mód nyílik a fentiekben jelzett két kötetben részletező módon, viszont csak egyetlen konkrét elemet itt is hangsúlyozni kívánok: a lyoni Musée des Confluences múzeum rendkívül látványos, több értékelés szerint úrhajóra emlékeztető, számos ajtóval készült modern épületének megismerése és az

¹ 2022. május 25-27. A konferencia előadásairól a kétnyelvű absztraktokat is közreadó kiadvány után már készül az előadásokat megjelentető angol nyelvű *Néprajzi Értesítő* kötet is.

² Vö. Andreas Wickli: *...zum Wozu des Ethnologischen Museums Berlin in künftigen Humboldt-Forum. Annotationen, Versatzstücke und Stellungnahmen*. Basel, 2020.

ottani kollégáknak már a használatból fakadó visszajelzései alapján szükségszerű volt az épület biztonsági szempontokat, a terror-fenyegetettségéből fakadó technikai megoldásoknak a teljes átgondolását kezdeményeznünk, például a bejáratok és közlekedők tervezésekor.

Zentai Tündének a tömeg és üzleti igények kielégítésére reflektáló, de a globális popkultúrába simán beleolvadó intézmény helyett a kultúrát formáló küldetést fölállító intézményi jelleg megállapításával messzemenően azonosulok. Amikor a múzeumok jövőjét kutatják – kevésbé a hazai közegben, inkább a szélesebb nemzetközi szcénában – ez az érzékeny pont rendkívül hangsúlyosan van jelen. Ma már magyarul is olvasható Szántó Andrásnak *A múzeum jövője* című interjú kötete, melyben a Covid járvány tombolásának idején lefolytatott beszélgetések keretében, 28. a világ távoli pontján működő múzeum vezetőjét szólaltatja meg.³ Szomorú aktualitása van annak a megállapításnak, mely a Szántó által írt kötet egyik reflexiójaként jelent meg: „*A múzeum háborús övezet. Évek óta világosan látszik, hogy milyen erővonalak mentén zajlanak a harcok, hogy a nemzetközi múzeumi világ milyen aktuális kihívásokkal szembesül.*”⁴ Ezen interjúk is megerősítenek abban, hogy a múzeum a számos kihívás ellenére, ami a kulturális területet az utóbbi években érte, az egyik sikerre rendeltetett intézmény. Olyan – száz éve még elképzelhetetlen jellegű – új funkciókat és ezekhez kapcsolódva kihívásokat felvállaló intézményről beszélünk, ami a szaktudományos eredmények társadalmiasításához egyedülálló csatornákkal és kimunkált módszertannal rendelkezik. Ezt is kínálja a Néprajzi Múzeum működésének részeként a hazai néprajztudomány, az etnológia és a kulturális antropológia szereplői számára.

Opponensi véleményében a múzeumi munkás hétköznapiakat értékelő Zentai Tündének a saját tapasztalatokra építő megjegyzése a szakmaiatlan rövid határidők és a bizonytalan minőséget eredményező külső kivitelezés hatásával összefüggésben széleskörű nemzetközi párhuzamokon is alapszik. Az egyik legfrissebb – a disszertációban így már meg sem hivatkozhatott – elemzés a témában a cseh szabadtéri néprajzi múzeumok vonatkozó tapasztalatait összegzi, egybecsengően a hazai megfigyelésekkel.⁵ A kivitelezés és karbantartás kihívásaira a szabadtéri múzeumok épületein megfigyelhető pergő vakolat, a sérülékeny tetőfedés és más sajátos, hagyományos építészeti technológiát és anyaghasználatot igénylő elemek is figyelmeztetik az erre érzékenyeket. Szintén saját friss tapasztalatom, hogy sajnálatos módon még a legkorszerűbb technológiát és anyagokat használó kivitelezéssel megvalósult új Néprajzi Múzeumi főépületben és gyűjteményi bázison is rendszeresen találkozunk kivitelezési hiányosságokkal. Persze nem ez a legmeghatározóbb élménye a látogatóinknak – reményeim szerint.

Szintén a színpalak mögött végzett hétköznapi múzeumi munka jelentőségét hangsúlyozza Lukács László, mikor opponensi véleményében a Néprajzi Múzeum költözésének szakmai kihívásairól szól. Köszönöm a költözést elismerő sorait – értéküket növeli, hogy nagy tapasztalattal bíró, hozzáértő szakembertől származnak. A költözés rendkívül nagy felelősséggel járó kihívását a Néprajzi Múzeum munkatársainak széles körű és következetes összefogása tette megvalósíthatóvá.

³ Szántó András: *A múzeum jövője*. Szépművészeti Múzeum, Budapest 2022.

⁴ Pallag Zoltán: A globális múzeumigazgató portréja című könyvismertetése Szántó kötetének angol nyelvű 2020-ban Berlinben megjelent kiadásáról. In: *Artmagazin* 132. 2021/6. sz. 74-76.

⁵ Radek Bryol: Approaches to the Historical Architecture in the Czech Open Air Museums. *Muzeum Muzejní a vlastivě* 57/2/ 2019. 27-40. Národní Muzeum, Praha

Keményfi Róbert opponensi véleményében megfogalmazottak a múzeumi területen folytatható alap kutatások jelentőségéről rendkívül messzire vezető és sajnálatos módon súlyos problémákat is felvető területtel kötik össze a tematikát. Az egykori megyei múzeumi rendszer, majd a közalkalmazotti jogviszony átalakításának hatásmechanizmusai talán éppen most, a napjainkban egyre elkeserítőbb energiaválsággal is összefüggő vidéki múzeumi helyzet fényében válnak valószínűleg értékelhetővé. Itt is egyetértek az opponensem által tömören megfogalmazott véleménnyel.

Zentai Tünde opponensi véleményében is kiemelte a folyamatban lévő néprajzi múzeumi nagy vállalkozás, az új állandó kiállítás a jelentőségét. A tárlat tárgyalásával összefüggésben indokoltnak látom jelezni, hogy a szöveg lezárása óta eltelt időben már meg is nyílt az első eleme a nagy új, állandó gyűjteményi tárlatnak, több mint 500 négyzetméteren, és szintén látogatható a Kerámia-tér több mint 3.300 műtárgyat bemutató állandó tárlata is a főépületben. Zajlik a nemzetközi tender a gyűjteményi állandó tárlat kivitelezésére vonatkozóan, és elkészültek a nemzetközi összehasonlításban is kiemelkedőnek ítéltető minőséget biztosító látványtervek. S mivel a disszertációban is hangsúlyozom a múzeumi időszak kiállítási stratégia átgondoltságának jelentőségét, fontosnak ítélem jelezni, hogy 2027-ig elkészült a Néprajzi Múzeum időszak tárlatainak programja is. Ezt azért is fontosnak vélem, mert számos, az új állandó gyűjteményi kiállításban szereplő, de ott óhatatlanul korlátozott bemutatási lehetőséggel megjelenő értékes gyűjtemény alapos megismerését éppen a tervezett időszak tárlatok teszik lehetségessé.

Keményfi Róbertnek a múzeumi állandó kiállítás koncepcionális kérdéskörére vonatkozó felvetésében megfogalmazottakkal messzemenően egyetértek. A Néprajzi Múzeum gyűjteményének formációs folyamatait alapos elemzésnek vetettük alá a muzeológusokkal folytatott előkészítő munka részeként. Nyilván ezt megkönnyítette az évekig tartó költözésselőlkészítési, revíziós és digitalizációs komplex tevékenység. A kiállítás struktúráját meghatározó csomópontok egyértelműen kirajzolódtak az elemzés eredményeként – tehát semmiképpen nem értékelhetőek ad hoc ötleteknek. A múzeumi gyűjteményi örökség bemutatása a kiemelt célja az új állandó tárlatnak, melynek látványtervi adottságai lehetőséget kínálnak az opponensi véleményben is felmerülő lineáris történetmesélés és a tematikus ösvények kialakítására, azaz a kérdéses „vezetőszál” alkalmazására is.

Egyértelműen jogos Zentai Tünde kritikája a népi építészeti kutatási tevékenység, különösen a történeti vizsgálatok hangsúlyozásával összefüggésben. Talán annyit tudok a történetiséggel kapcsolatos hiányérzet csökkentése érdekében jelezni, hogy célzott, saját összefoglaló igényű kutatást is folytattam ezzel kapcsolatban, és eredményeimről egy emlékezetes, pécsi helyszínű konferencián is beszámoltam a Filep Antalt köszöntő szekcióban. (Emlékeim szerint a konferenciára éppen Tündével együtt utaztunk Pécsre.) A tanulmányt formált szöveg megjelent a Debrecenben 2020-ban közreadott *Megőrzött építészet* című kötetben.⁶ Az opponensi vélemény 3. oldalán felsorolt hiányosságok javítása – a jelzett kutatók egyéni életművének messzemenő elismerésével egyetemben – tehát éppúgy könnyen pótolható, mint a tematikai bontásban jelzett elemek a lakáskultúra, bútor, tüzelőberendezés témákkal összefüggésben.

⁶ Publikálva: Történeti források a népi építészet kutatásában 1976–2010 között. In: Kemecci Lajos: *Megőrzött építészet*. Debrecen, 2020. 359-369.

Hasonló hiányosságra kérdez rá opponensi véleményében Lukács László a Néprajzi Múzeum utóbbi három évtizedét elemző fejezet kapcsán. Selmeczi Kovács Attila több fontos írására rendszeresen hivatkozom a kötetben, és munkásságának elismerése számomra vitathatatlan. A hozzá köthető fontos múzeumi projektek értékeinek hangsúlyozására jó példa a Kossuth téri állandó tárlatot feldolgozó és elemző online adatbázisunk a honlapon. Selmeczi Kovács Attilával egyébként mai napig szoros és jó kapcsolatot ápolunk, a közelmúltban került könyvtára az intézménybe. Számomra volt örömteli, hogy alkalmam volt a hivatalos megnyitás előtt neki megmutatni az elkészült kiállításokat, és külön örömmel jelezte a tárlók magas minőségét, felidézve a korábbi évtizedekben ezzel összefüggésben is megtapasztalt küzdelmeket is! A Néprajzi Múzeum elmúlt harminc évének történetét összefoglaló, közelmúltban megjelent kötetben is hangsúlyosan szerepelnek Selmeczi Kovács Attila munkájának értékes eredményei.⁷

Keményfi Róbert opponensi véleményében fölhívja a figyelmet a Felföld–Felvidék fogalmának részletesebb kibontásának szükségességére. A „*felföldi oppidumok*” típusainak mélyreható elemzése nem volt célja a disszertációban szereplő muzeológiai esettanulmányi mélyfúrásoknak. Ezt a munkát elvégeztem korábban *A Felföldi mezőváros* címmel 2009-ben megjelent kötetemben, melynek lektoraként a téma szakértőjeként Orosz István akadémikus is pozitívan értékelte a bonyolult kérdéskörre adott válaszaimat.⁸ A mezővárosi életvilágok, mentalitás és a „*besorolhatatlan társadalmi csoportok*” vizsgálata Keményfi Róbert opponensi véleményének 8–9. oldalain hangsúlyos kérdéskörként vetődik föl. Olyannyira egyetérték tisztelt opponensem felvetésével, hogy a disszertáció benyújtását követően célzott kutatásokat végeztem ezzel a területtel összefüggésben. Ezen kutatásaim eredményei a megjelenés előtt álló *Hétköznapi hagyatéka. Tatai néprajzi tanulmányok* című kötetemben látnak napvilágot.⁹ Opponensemnek a szabadtéri néprajzi múzeumi bemutatás hitelességével összefüggő felvetései (pl. ideál típusok és állandó enteriőrök) megint egy rendkívül összetett témát hangsúlyoznak – megítélésem szerint akár egy másik (és más által megírandó) akadémiai doktori disszertációban megválaszolhatók részletező módon. A tematikus tárlatokkal kiegészülő hagyományos szabadtéri múzeumi állandó kiállítási koncepció – melynek eklatáns példája a friss erdélyi épületegyüttes több elkészült eleme is – a Keményfi Róbert által is érzékelt és felvetett jelenségekre adott egy típusú válaszként is értékelhető.

A Felföldi mezőváros tájegységben megvalósított hejcei és tokaji házak részletes elemzése talán ellensúlyozzák a Zentai Tünde véleményének 4. oldalán jelzett hiányérzetet a berendezésekkel kapcsolatosan. A tájegységi állandó kiállítás megvalósítását elemző fejezettel összefüggésben indokoltnak ítélem fölhívni a figyelmet arra, hogy a sorrendben a múzeum következő – 2010-ben elkészült – tájegységének, az Észak-magyarországi falunak a tájegységfelelős muzeológusa, Nagyné Batári Zsuzsanna által írt esettanulmány az állandó tárlatról hasonló szempontokat is felvet, további nemzetközi tapasztalatokat hangsúlyozva.¹⁰ Teljesen

⁷ Vö. *Örökség és változás. A Néprajzi Múzeum három évtizede 1989–2021.* Néprajzi Múzeum, Budapest. 7. 2-21. 43. 61-63. 101. 107. 108. 111. 117. 120. 121. oldalakon.

⁸ Kemecei Lajos: *A Felföldi mezőváros.* Szentendre, 2009.

⁹ A kiadvány az ELTE BTK „Közösségépítés: család és nemzet, hagyomány és innováció” című Tématerületi Kiválósági Pályázatának támogatásával jelenik meg.

¹⁰ Nagyné Batári Zsuzsanna: Szabadtéri múzeumok berendezéseinek kialakítása. A Szabadtéri Néprajzi Múzeum Észak-magyarországi falu tájegységének esettanulmánya. *Ethnographia* CXXII. 2011. 3. sz. 254-286.

indokolt Lukács Lászlónak a tájegységi állandó tárlatban szereplő műtárgyak számára vonatkozó kiemelése. A múzeumi gyűjteményekből közvetlenül – tehát a digitalizálástól és a honlapoktól függetlenül - kiállításokban a látogatók számára megismerhető műtárgyak és a teljes gyűjtemény aránya a hazai és nemzetközi szcénában is igen elgondolkodtató. A nagy termes múzeumok esetében átlagosan 2–3%-ot jelentő kiállított tárgy-mennyiséghez képest előny volt a szabadtéri múzeumok irányában, köszönhetően a tárgygazdag enteriőrök szerepeltetésének. S érdemes jelezni, hogy legnagyobb hazai néprajzi állandó kiállításként is gondolhatunk a magyar nyelvterületen működő tájházakban látható tárlatokra.

A Néprajzi Múzeum új főépületében megvalósuló állandó kiállítások egyik célja, hogy a láthatósági arány érdemben növekedjen. A Kossuth téren 2018-ig működött magyar állandó tárlatban összesen 2.961 műtárgy szerepelt. Az új épületben a Kerámia-térben a már említett 3.333 darab mellett a ZOOM állandó tárlat is látogatható, ahol további 1.043 darab műtárgy van. A 2023 decemberében megnyíló gyűjteményi állandó kiállítás további több mint 5.000, nagy százalékban korábban soha be nem mutatott műtárgyat teszi megismerhetővé az intézménynek.

Lukács László opponensi véleményében feltett kérdésre válaszul jelzem, hogy a gyűjteményi állandó tárlathoz kidolgoztuk a részletes kiadványstruktúrát. 2023-ban, várhatóan a megnyitásra jelenik meg egy összefoglaló katalógus magyar és külön angol nyelven. (Egyébként az angol nyelvű publikációk jelentőségét fölismerve jelentettük meg már a centenáriumi Néprajzi Értesítőt és adjuk ki az említett nemzetközi konferencia előadásait közlő következő számot is, vagy a Tabula online folyóirat fordítás számát.) Az új gyűjteményi állandó kiállítás 9 nagy tematikai egységének szándékaink szerint megjelennek az önálló katalógusai is – szintén magyarul és angol nyelven is. S végül megjelentetjük (ez 2024-re van időzítve) a teljes gyűjteményi állandó kiállítás részletes nagy katalógusát is. Tanultunk abból a hibából, hogy a Kossuth téri, 1991-ben megnyílt és hosszú évtizedekig álló magyar állandó kiállításnak soha nem jelent meg katalógusa. Az állandó projekt további publikációs elemei, így a múzeumpedagógiai–ismeretátadási, műtárgyösvényeket is bemutató kiadványok, vagy az online publikációk rendszere ezeken a tudományos igényű munkákon kívül szintén feladatunkként jelentkezik. Mindezen komplex feladatrend – kiegészülve pl. a fontos gyűjteményi katalógusok folytatásával is – tette szükségessé, hogy az új szervezeti struktúrában már szerkesztőség is működjön az intézményben.

Zentai Tünde opponensi véleményében jelzi a disszertáció benyújtása óta eltelt időszakban részlegesen elkészült és már látogatható erdélyi épületegyüttes tudományos jellemzőinek jelentőségét. Az épületegyüttes tudományos előkészítésének korai fázisaiban még a Szabadtéri Néprajzi Múzeum tudományos igazgatójaként volt aktív szerepem a koncepciót megvitató konferencia megszervezésében. Közvetlen közelből követhetem Balassa M. Iván kollégánk átfogó koncepciójának közzétételét¹¹ éppúgy, mint a kivitelezés alapját és hátterét képező Vass Erika és Buzás Miklós által készítetteteket¹². Nyilvánvaló, hogy az erdélyi épületegyüttes megvalósításának tudományos szempontú értékelő elemzése önmagában is disszertáció méretű és jelentőségű vállalás – így számomra

¹¹ Balassa M. Iván: A szomszédos országok magyarságának bemutatási lehetőségei a Szabadtéri Néprajzi Múzeumban. *Ethnographia* CXVIII. 2007/1. 85-104.

¹² Vass Erika – Buzás Miklós: A Szabadtéri Néprajzi Múzeum Erdély épületegyüttesének előzetes telepítési koncepciója. *Ethnographia* CXVIII. 2007/2-3. sz. 227-270.

természetes módon, a közvetlenül általam végzett terepmunkával összefüggő eredményeket szerepeltetem a benyújtott műben.

Lukács László véleményében részletesen értékeli a Magyar Néprajzi Társaság és a Néprajzi Múzeum szoros együttműködésének eredményeit. A korszerű múzeumi küldetéssel összefüggésben az új épületben a Magyar Néprajzi Társaság irodája mellett önálló irodákkal vannak jelen a Pulszky Társaság Magyar Múzeumi Egyesület, a Magyar Fotótörténeti Társaság és – lehet, hogy némileg üzenetértékű elemként – a Magyar Kulturális Antropológiai Társaság is. A széleskörű szakmai, tudományos együttműködés a sikeres intézményi munka egyik feltétele megítélésem szerint.

Keményfi Róbert véleményében a szabadtéri néprajzi muzeológiai előtörténet egyes elemeinek hangsúlyozását hiányolja – teljesen jogosan. Valóban végig kísérhettem volna – a Néprajzi Múzeum vándorlásához hasonló részletezettséggel – a Hazeliustól induló folyamatot, – amit már Csilléry Klára, Kecskés Péter vagy az utóbbi évtizedekben elsősorban Cseri Miklós is megtettek a disszertációban is hivatkozott műveikben. S ebben egyébként éppen saját szabadtéri múzeumi kutatásaim eredményeire is támaszkodhattam volna, hiszen mind Vargha László, mind Erdélyi Zoltán hagyatékával összefüggésben folytattam célzott kutatómunkát.

Örömmel fogadtam Zentai Tündének a kortárs tematikával összefüggő múzeumi tevékenység jelentőségét hangsúlyozó véleményét. Fejős Zoltán kiváló kötetében¹³ nem foglalkozik a 2012-t követő időszakban zajló MaDok kutatások eredményeivel, melyeket opponensem is kiemel. Így az opponensi véleményben jelzett, Frazon Zsófia által irányított OTKA kutatás eredményeként megvalósult, széleskörben használt kézikönyv is ennek a kutatási iránynak a sikeres reprezentánsaként értékelhető.¹⁴

Tisztelt Opponenseim véleményében szereplő technikai kiegészítések és javaslatok a munka későbbi formálásában igen nagy segítséget adnak. Annak jelzéseként, hogy a benyújtás óta eltelt időszakban is milyen élénk diskurzus érzékelhető a néprajzi/antropológiai múzeumok tevékenységével összefüggésben a hazai és a nemzetközi szcénában is, fölhívom a figyelmet néhány, az általam megfogalmazottakkal szorosan összefüggő friss kutatás elérhető publikációjára: így a kolonializmus problémájáról magyarul olvasható írások - György Péter, Basics Beatrix, Berényi Marianna tollából a *Museumcafé* 83. 2021/3. május – júniusi számában. S ezzel szoros összefüggésben az ikonikus kollekcióként értékelhető benini bronzok körüli történéseket új szemlélettel összefoglaló monográfia is megjelent 2020-ban.¹⁵ (Csak zárójelben jelzem, hogy annak idején Jankó János is tárgyalt benini bronztárgyaknak a Néprajzi Múzeum számára felmerült beszerzéséről – aktuális intézményvezetőként nem bánom, hogy ez végül nem történt meg.) Vagy a disszertációmban saját értékelésem szerint is alulreprezentált tematikával

¹³ Fejős Zoltán: *Új helyek, új metaforák. Közelítések a jelenkor múzeumi etnográfijához*. Debrecen, 2017.

¹⁴ Frazon Zsófia (szerk.)...*Nyitott Múzeum... Együttműködés, részvétel, társadalmi múzeum*. Néprajzi Múzeum Budapest, 2018.

¹⁵ Dan Hicks: *The Brutish Museums: The Benin Bronzes, Colonial Violence and Cultural Restitution*. London, 2020. Szintén a benini bronzoka témájáról készült az amszterdami Tropenmuseum rendkívül részletes katalógust is tartalmazó kötete. Henrietta Lidchi: *provenance 2. The Benin collections at the National Museum of World Cultures* Amsterdam, Tropenmuseum, 2021. Szorosan kapcsolódik a már említett Humboldt Forum állásfoglalása és elemzése is az állandó kiállításban megjelenő posztkolonialista proveniencia kutatásokkal összefüggésben. Lásd Julia Binter - Christine Howald - Ilja Labischinski - Birgit Sporleder - Kristin Weber-Sinn: *macht beziehungen. Ein Begleitheft zur postkolonialen Provenienzforschung in den Dauerausstellungen des Ethnologischen Museums und des Museums für Asiatische Kunst im Humboldt Forum*. Staatliche Museen zu Berlin, Berlin, 2021.

összefüggésben a berlini Európai Kultúrák Múzeumának filmek és fényképek múzeumi szerepével foglalkozó 2019-ben megjelent tanulmánykötetének írásai.¹⁶

A hazai szabadtéri néprajzi muzeológia számára is hordoz tanulságokat a német társintézmények koncepcionális változásait, új bejárati épületeket is érintő fejlesztését elemző, 2021-ben Babette Tewesnek a *Kieler Blätter zur Volkskunde* 53. számában megjelent tanulmánya, vagy a detmoldi szabadtéri néprajzi múzeum hasonló terveit az intézmény *Freilichtmagazin* című saját kiadványában közreadott elemző írása Ruth Lakenbrinknek.¹⁷

Mérföldkőként értékelhető az imént említett berlini múzeum 2021-ben megjelent kötete *What's Missing? Collecting and Exhibiting Europe* címmel, rendkívül mély merítéssel a nemzetközi múzeumi világ szereplőinek megszólításával.¹⁸ S hogy a disszertációmban is hangsúlyosan szereplő intézménytörténeti elemzések között is elérhetővé vált újabb munkákra is föl hívjam a figyelmet, jelzem a korszakolás kihívásaira igen praktikus választ kínáló, 2021-ben megjelent komoly kötetet, amely a világ egyik legnagyobb múzeumának, a Smithsonian's National History Museumnak 1881 és 2018 közötti történetét tárgyalja kritikus szemlélettel.¹⁹ A Covid világjárványnak a hazai és külföldi múzeumi területre gyakorolt rendkívüli hatásával és hihetetlenül gyorsan gyarapodó szakirodalmával, aktuálisan folyamatban lévő PhD disszertáció is foglalkozik, mint ezt témavezetőként abban is szerepet vállaló tisztelt opponensem, Keményfi Róbert is megerősítheti.

Válaszomban több kisebb-nagyobb kérdésre nem tudtam kitérni. Tisztelt Opponenseim számos megjegyzésével egyetértek. Köszönettel tartozom javaslataikért és szempontjaikért, melyeket a további munka során igyekszem hasznosítani.

Egyes kifogásolt részletek hiányára, melyeket Opponenseim jeleztek, egy korábban, 1997-ben a kandidátusi disszertációm védésekor válaszomban szereplő reformkori szerző Gerstner Ferenc megállapítását idézem ezúttal is: „...*jobb a portékát több szekerekre elosztatni, mint egy szekérre rendkívül sokat rakni*”.²⁰ A jelen disszertációban tárgyalt téma komplexitása természetes módon vet föl további kérdéseket, esetenként hiányérzetet. Ezzel kapcsolatban a munka folytatását látom messzemenően indokoltnak, s miként korábban Opponenseim megállapítását is

¹⁶ *Populäre Präsentationen: Fotografie und Film als Medien musealer Aneignungsprozesse (Visuelle Kultur. Studien und Materialien 13.)* Museum Europäischer Kulturen. Szerk.: Irene Ziehe - Ulrich Hägele. Staatliche Museen zu Berlin. Berlin, 2019.

¹⁷ Babette Tewes: Das Jahr 100Haus des Freilichtmuseums Molfsee. Ein kurzer Bericht zu Konzept, Planung und Realisierung des Ausstellungs- und Eingangsgebäudes des Landesmuseums für Volkskunde. In: *Kieler Blätter zur Volkskunde* 53. Kiel, 2021. 99-110. Ruth Lakenbrink: Meilenstein Richtung Zukunft. Das neue Eingangs- und Ausstellungsgebäude. In: *Freilichtmagazin Mitteilungen aus dem LWL – Freilichtmuseum Detmold*, 2020. 65-70.

¹⁸ *What's Missing? Collecting and Exhibiting*. Museum Europäischer Kulturen. Szerk.: Iris Edenheiser - Elisabeth Tietmeyer - Susanne Boersma. Staatliche Museen zu Berlin. Berlin, 2021.

¹⁹ David K. Allison – Hannah Peterson: *Exhibiting America. The Smithsonian's National History Museum, 1881 – 2018*. Washington, D. C. 2021.

²⁰ Gerstner Ferenc: *Két értekezés a terh-szekerekről, utakról*. Pesten. 1828. 28.

idéztem ezzel összefüggésben – a közelmúltban született említett akadémiai értekezésekre utalva – a magyar és nemzetközi néprajzi muzeológia iránti tudományos érdeklődés élénkülése minden bizonnyal továbbra is erős marad.

Végezetül engedjék meg, hogy köszönetemet fejezzem ki munkatársaimnak, különböző hazai és külföldi múzeumokban dolgozó kollégáimnak segítségükért, tanácsaikért. Külön köszönöm Kósa László és Paládi–Kovács Attila akadémikusok kitüntető figyelmét, támogatását, azt, hogy a formálódó disszertáció szövegét megismerve tanácsaikkal és észrevételeikkel rendkívül komoly segítséget adtak a munka elvégzéséhez. S végül köszönöm családomnak a szerteágazó feladataim minden részletével kapcsolatban nyújtott támogatást, figyelmet és szeretetet.

Dr. Kemecsi Lajos

2022. szeptember 12.